

Kanslerembedet og Mariakirken i Oslo 1314–1350

AV SVERRE BAGGE

Denne artikkelen har som emne en kirkelig institusjon, men vil likevel bare i mindre grad dreie seg om kirkehistorie. Til tross for at Mariakirken i Oslo utvilsomt spilte en rolle som religiøs institusjon på 1300-tallet, er det likevel i politisk sammenheng den har hatt størst betydning. Den er heller ikke noe enestående eksempel på dette: både i Norge og i utlandet ble statsadministrasjonen i stor utstrekning rekruttert fra geistligheten i middelalderen, og både større og mindre kirker, domkirker og klostre ble kontrollert av konger og brukt til deres formål. Den dualisme mellom stat og kirke som man gjerne taler om i middelalderen og som så ofte ga seg utslag i harde kamper mellom de to samfunnsmakter, må ikke overskygge det faktum at det middelalderen igjennom besto en nær forbindelse mellom kongemakt og kirke. Mariakirkens særlige forhold til kongemakten er derfor eksempel på en vesentlig side ved kirkens virksomhet i middelalderen både i Norge og ellers i Europa.

Dette nære forhold til kongen ser ut til å gå langt tilbake. Utgravninger har vist at kirken antagelig helt fra 1000-tallet av har ligget umiddelbart i nærheten av kongsgården og muligens vært kongens spesielle kapell,¹ men det er lite vi vet om kirken før mot slutten av 1200-tallet, da Oslo ble sentrum for Håkon Magnussons østnorske hertugdømme. En gang i 1290-årene har Håkon antagelig grunnlagt kollegium ved kirken og påbegynt den store utvidelsen som gjorde den til en av de største og mest praktfulle kirker i landet. I løpet av første del av sin kongetid bygget Håkon ut en organisasjon av kongelige kapeller,

1 G. Fischer: Oslo under Eikaberg, Oslo 1950, s. 80–94, H. Christie i «Harald Hardråde» red. A. Berg, Oslo 1966, s. 71 ff.

2 L. Hamre: KLN M VIII Kapellgeistlighet, S. Bagge i «Björgvin bispestol. Byen og bispedømmet», Bergen 1970, s. 41 ff. og mer utførlig i «Den kongelige kapellgeistlighet 1150–1319», utrykt hovedoppgave i historie, 1970, UB, Bergen Ms. Ex. 801, s. 74–80.

som i 1308 ved pavelig privilegium ble skilt ut fra kirken forøvrig og stilt under ledelse av prosten ved Apostelkirken i Bergen.² I denne kapellorganisasjonen spilte Mariakirken en meget viktig rolle, noe som bl. a. kommer til uttrykk ved de mange gaver og privilegier den fikk: et betydelig jordegods, andel i bøter, tomter i Oslo og leidangsinntekter.³ I Håkons store privilegiebrev av 22/6 1300 (DN I nr. 92) ble videre hele kirkens presteskap innlemmet i det verdslige aristokrati: prosten fikk lendmanns rang, kannikene ridders, vikarer og diakoner hirdmanns og andre klerker kjertesveins rang. Endelig forordnet Håkon 31/8 1314 at prosten ved Mariakirken «til evig tid» skulle være kansler (DN I nr. 143).

Helt fra Magnus Lagabøtes tid hadde kansleren hatt en meget fremtredende stilling. Ifølge Hirdskråen (kap. 21) skulle han ha samme rang og veitsle som lendmennene og være en av kongens fremste rådgivere. Hans oppgaver skulle være å ta vare på seglet og stå for utferdigelsen av kongens brev, dessuten å føre regnskap over kongens gods og inntekter og være sendemann for kongen innen- og utenlands. Under Håkon V ser det ut til at han var den ledende mann innenfor rådet og at det var meningen at han skulle være formann for en eventuell formynderregjering: ifølge forordningen om formynderstyre av sept. 1302 (NGL III s. 49–55) skulle han sammen med merkesmannen og to andre danne den «indre kjerne» i en eventuell formynderregjering, og ved Håkons dødsleie i 1319 nevnes han først av de 8 – tydeligvis de fremtidige formynderne – som avlegger ed på å opprettholde Håkons bestemmelser om riksstyret (DN I nr. 156).

Kombinasjonen av kanslerembedet og prostedømmet ved Mariakirken henger sammen med sentrale trekk ved Håkon V's politikk, som tok sikte på å styrke kongemakten ved å skape et effektivt og sentralisert administrasjonsapparat, som kunne gjøre det mulig for kongen å gripe inn på flest mulig områder av samfunnslivet. De ledende i dette administrasjonsapparatet skulle være menn kongen selv hadde utpekt og som var avhengige av ham. Samtidig måtte de ha god utdanning og administrativ dyktighet. Begge disse hensyn gjorde det nærliggende å bruke kapellgeistlige: kongen kunne selv bestemme hvem som skulle ha embeder ved kapellene, og det var først og fremst den geistlige utdanning som kunne gi de kvalifikasjoner som trengtes i en noenlunde avansert middelaldersk sentraladministrasjon: skrive dyktighet, sprog-

3 H. Bjørkvik: Bergens Historiske Forening. Skrifter 69/70, 1970, s. 57 ff., G. A. Blom: Kongemakt og privilegier i Norge inntil 1387, Oslo 1967, s. 357 ff.

kunnskaper, rettskyndighet, regnskapskyndighet o. l. Videre hadde geistlige den fordel at deres stillinger ikke kunne gå i arv. Innenfor det forretningsdyktige tjenesteelement som var det ledende i Håkon V's statstyre, spilte derfor kapellgeistlige og andre geistlige en fremtredende rolle.

Men når Håkon ikke nøydet seg med faktisk å la prostene være kansler, men også slo fast at han skulle være det til evig tid, har det sine spesielle grunner: han må ha hatt i tankene situasjonen etter sin død. Bekymring for hva som vil skje etter hans død kommer flere ganger til uttrykk i Håkons forordninger, og både i 1302 og i 1308 kommer han med bitre ord om den «uhørte skade» riket led da han og broren Eirik var barn (NGL III s. 49 og 74). Håkon har åpenbart fryktet en aristokratisk reaksjon etter sin død og villet bruke kanslerembedet til å forhindre det. Ved et formynderstyre etter Håkon V var der også en annen fare: at den svenske hertug Erik, som i 1312 var blitt gift med Håkons datter, ville få en dominerende innflytelse og eventuelt trekke svenske menn inn i riket. Forordningen av 1302 tok sikte på å binde en formynderregjering mest mulig og hindre at den innførte forandringer i den styreform kongen selv hadde fastlagt. Ved å knytte kanslerembedet til Mariakirken gjorde kongen det vanskeligere å skifte ut kansleren og prøvet derved å sikre seg at den person som i første rekke representerte Håkons egen politikk, fortsatt ble sittende ved makten etter hans død. Samtidig er det tydelig at kongen var alvorlig bekymret for at hans påbud ikke skulle bli oppfylt. Det viser de strenge trusler mot dem som bryter det: De gjør seg skyldige i forbrytelser mot Gud og jomfru Maria og er hjemfaldne til den strengeste verdslige og kirkelige straff. Det skulle da også vise seg at Håkons frykt var vel begrunnet: kansleren må de facto være blitt avsatt ganske kort tid etter Håkons død.

Siste gang vi møter Håkon V's kansler, Ivar Olavsson, med kanslertittel, er i juni 1319, ved avtalen om kongefelleskap mellom Norge og Sverige (DN VIII nr. 50), altså ca. 6 uker etter Håkons død 8. mai. Så dukker han ikke opp i kildene igjen før i april 1321, og da kalles han bare prost ved Mariakirken (DN IV nr. 148). Kort etter, i juli 1321, besegler hertuginne Ingebjørg, Håkon V's datter, to brev med det store seglet (DN III nr. 125, V nr. 67), og dermed må vi gå ut fra at Ivar på dette tidspunkt ikke lenger fungerte som kansler. Når er han så blitt avsatt? Det mest sannsynlige tidspunkt er høsten 1319 eller våren 1320. Alle kongebrev fra Håkon V's død til 1325 er nemlig beseglet «oss sjølfum hiaverandum» (i vårt eget nærvær) uten at noen kansler er nevnt, det

første 9/4 1320.⁴ Vi kjenner ikke til hvilket segl som er brukt på brevene i 1320, så det er ikke umulig at kansleren fortsatt har hatt det store seglet og hertuginnen har brukt sekretet. Men på grunn av den fremtredende plass Håkon V hadde gitt kansleren under et eventuelt formynderstyre, skulle vi vente å finne ham i funksjon hvis han fortsatt var kansler i 1320. Det mest sannsynlige blir derfor at hertuginnen allerede på dette tidspunkt har bemektiget seg seglet, uten at kansleren behøver å være formelt avsatt.

Hverken samtiden eller ettertiden har vært særlig i tvil om årsakene til denne utviklingen: hertuginnen ønsket å skyve til side det formynderstyret hennes far hadde innsatt, for sammen med sin yndling, den hallandske ridderen Knut Porse, å kunne føre sin personlige politikk med sikte på erobring av Skåne. På møtet i Oslo i februar 1323, da hun ble avsatt fra styret i Norge, felte rikets ledende menn en hard dom over henne, de klaget over at finansene var ødelagt, at det var brutt ut krig med Danmark, at folket ble plaget med skatter og at seglet var blitt vanskjøttet innenlands, «men utenlands etter sigende helt misbrukt, ettersom det er leiet soldater, begynt ufred og gjort mange store tiltak under det». (DN VII nr. 100).

I vår sammenheng blir det naturlig å se nærmere på påstanden om misbruk av seglet. Hvordan foregikk utstedelsen av brev og forordninger i årene 1319–23, og hvordan oppnådde hertuginnen den maktposisjon hun øyensynlig hadde disse årene?

I alt kjenner vi til 11 kongebrev fra denne perioden. Av disse er 6 utstedt i tiden 9/4–5/9 1320 og beseglet «oss sjølfum hiaverandum», det siste med omtale av råd, de andre uten. Så følger 2 brev på latin fra juli 1321 (DN V nr. 67 og III nr. 125), det første uten omtale av noe råd, det siste med. Fra 1322 har vi to brev beseglet av hertuginnen og hennes «daglige råd». Endelig har vi ett som er overlevert uten beseglingsformel fra 1322–23. Det er nærliggende å tro at de 5 brevene som ikke nevner noe råd, er utstedt av hertuginnen. 3 av disse er sannsynligvis utstedt i Bergen i juni og juli.⁵ Av DN II nr. 137 (21/6 1320) fremgår det at hertuginnen var i Bergen sammen med minst 8 av de ledende menn i riket, hvorav 3 hadde vært med på å avlegge eden på Tønsberghus (se ovf.) og ytterligere to sannsynligvis også hørte til formynderstyret. På

4 Alle opplysninger om utstedelse, besegling o. l. av kongebrev på norsk er tatt fra J. Agerholts liste i Gamal Brevskipnad (Meddelelser fra Det norske riksarkiv III, 1933, s. 403 ff.).

5 De to siste, 20/6 og 19/7, er stedfestet til Bergen, det første 10/6, mangler stedfesting, men er så nær de andre i tid at sannsynligheten taler for at det også er utstedt derfra.

denne tiden var det provinsialkonsil i Bergen, antagelig med deltagelse av fremtredende verdslige menn. Hertuginnen har derfor neppe vært alene om utstedelsen av de 3 brevene, selv om rådet ikke er nevnt. Sammen med biskopene og rimeligvis en del rådgivere har hun dradd østover i august og vært i Tønsberg da saken mellom kapellmagisteren og biskop Audfinn ble avgjort 16. aug.⁶ Derfor har hun nok også hatt rådet i nærheten ved utstedelsen av et brev fra Hesnesøyene 4. aug. I det hele tyder det som her er sagt, på at hertuginnen normalt har opptrådt sammen med sitt «daglige råd» selv om det ikke sies direkte. Hvem dette daglige rådet besto av, får vi derimot ingen opplysning om. Bare ved en anledning til nevnes hertuginnens rådgivere. Til gjengjeld er dette den viktigste beslutning vi har direkte opplysning om i hertuginnens regenttid, ekteskapskontrakten med Mecklenburg, inngått på Båhus 24/7 1321 (DN III nr. 125). Denne kontrakten har klar sammenheng med hertuginnens og Knut Porses skånske politikk og må sees som en allianse rettet mot Danmark. Kontrakten er medbeseglet av 10 nordmenn: 3 medlemmer av Håkon V's formynderråd, biskopen av Hamar, en kannik fra Hamar og 5 verdslige herrer hvorav én tilhørte en av landets fremste ætter, nemlig Ivar Ogmundsson av Hestbøætten. Vi kan selvsagt ikke regne med at denne forsamlingen er identisk med hertuginnens daglige råd. Men vi skulle likevel få et visst inntrykk av hvor hun søkte støtte og hvordan hun oppnådde den maktposisjon hun fikk. Det ser ut til at hun har støttet seg til enkelte medlemmer av formynderrådet og til en fraksjon av aristokratiet. To ting ser ut til å tale for dette: ett av medlemmene av formynderrådet, merkesmannen Pål Eiriksson – med på traktaten med Mecklenburg – fikk i 1320 en gårdpart i Valdres av kongen (DN X nr. 14). I og for seg er ikke dette noen betydelig gave, men det kan gi en pekepinn om hvordan hertuginnen søkte å skaffe seg tilhengere. At Ivar Ogmundsson er med på traktaten, er interessant, fordi det ser ut til å ha vært motsetningsforhold mellom ham og lederen for opposisjonen i 1323, Erling Vidkunsson (nedenf.). Sannsynligvis er det derfor mer enn en tilfeldighet at Ivar, som var høvedsmann på Båhus og skulle ha lett for å komme til møtet i Oslo i 1323, ikke var til stede da hertuginnen ble avsatt.⁷

På denne bakgrunn skulle det være mulig å kaste lys over kanslerens avsettelse. At han har stått i veien for hertuginnens personlige politikk,

6 DN VII nr. 92. Om striden forøvrig se L. Hamre: KLN M VIII Kapellgeistlighet og S. Bagge i «Bjørgvin bispestol. Byen og bispedømmet» s. 48 ff.

7 P. A. Munch: Det norske Folks Historie (= NFH), Unionsperioden I, Kra. 1862, s. 45 og 55 ff., Y. Nielsen: Det norske Rigsraad, Kra. 1880, s. 148, 153.

er klart nok. Og ut fra de slutninger vi har trukket om Håkon V's hensikter med å la prosten ved Mariakirken være kansler, er det neppe noen grunn til å tro at aristokratiet har hatt noe særlig imot at han ble avsatt. Den aristokratiske reaksjon som Håkon V fryktet, har muligens inntruffet like etter hans død og gjort at hertuginnen allerede i unionsavtalen fikk en plass i norsk riksstyre, i strid med Håkon V's vilje.⁸ Men hertuginnen har tydeligvis ikke villet være et redskap for aristokratiet, men har søkt å bygge opp sin egen posisjon ved å spille på motsetninger mellom de ledende menn i riket og gjøre enkelte av dem til redskaper for sin politikk. Den samme politikk har hun tydeligvis ført i Sverige.⁹

Nå var det likevel neppe hertuginnens «indre krets» som var samlet på Båhus i juli 1321. Samme dag som ekteskapskontrakten ble inngått, inngikk hertuginnen på egen hånd en avtale om hjelpetropper, tydeligvis til krig mot Danmark.¹⁰ Derfor er det ikke overraskende at i alt 5 av de 10 var med på avsettelsen av hertuginnen i 1323. På den annen side kan den antidanske utenrikspolitikken hun førte, sies å stemme godt overens med tradisjonene fra Håkon V's tid. Ekspansjon sørover hadde vært mål for norsk utenrikspolitikk helt fra 1280-årene. Riktignok hadde Håkon forholdt seg mer passiv i den nordiske politikken etter 1312, men ved Erik Menveds død i 1319 må der ha åpnet seg nye muligheter.

Valget av Erling Vidkunsson til drottsete i 1323 kan sees som en aristokratisk reaksjon, forsåvidt som Erling tilhørte landets eldste og fornemste ætt og var en av Norges rikeste menn. Av slekt var han knyttet til mennene bak baronstyret i 1280-årene. Hans onkel, Bjarne Erlingsson, hadde den gang vært en av de fremste menn i regjeringen, men hadde i motsetning til enkelte av sine standsfeller ikke senere kommet i noen konflikt med Håkon V. Også hans far, Vidkunn Erlingsson, hadde hatt en fremtredende stilling i Eirik Magnussons tid.

Erling gjenopprettet ikke kanslerembedet, men førte styret sammen med rådet. Hvem dette besto av, vet vi ikke, men det ser ikke ut til å ha foregått noen større utskiftning av ledersjiktet fra Håkon V's tid, og det er heller ikke lett ut fra de kilder vi har, å påvise noe direkte brudd med Håkon V's politikk. Men et brev fra begynnelsen av Magnus Erikssons tid som myndig konge inneholder klager av samme art som dem Håkon V kom med i sin tid over fremferden til «ymiser menn» i hans barndom

8 B. Breiteig: Kongemakt, aristokrati og forholdet til Sverige, uttrykt hovedoppgave i historie, 1959, UB, Oslo, Ms. Ex. 786, s. 32.

9 H. Jägerstad: Hovdag och råd, Lund 1948, s. 259 ff.

10 Munch: NFH Un.per. I s. 45 f.

(NGL III nr. 71). Konkret går klagene ut på at de håndgangne menn har tatt seg sveiner som sverger dem troskap og at de har søkt å utvide sin leidangsfrihet i strid med tidligere kongelige forordninger. Muligens kan vi derfor med en viss rett betrakte Erling Vidkunssons styre i 1320-årene som en ekspansjonsperiode for det norske aristokrati og en reaksjon mot det personlige kongelige styre under Håkon V og senere hertuginne Ingebjørg. I denne sammenheng er det forståelig at Erling ikke besatte kanslerembedet på nytt.

Erling Vidkunssons styre har en klar parallell i styret i Sverige på samme tid. Etter hertuginne Ingebjørgs avsettelse i 1321/22 – tydeligvis et forbilde for den norske avsettelsen ett år senere – kom en gruppe østgøtske adelsmenn under ledelse av drotsen Knut Jonsson til makten i Sverige. Dette medførte en utenrikspolitisk nyorientering, den nordiske politikk fra begynnelsen av århundret ble oppgitt, og man konsentrerte seg om østersjøområdene og forholdet til Russland. Innenrikspolitisk ble rådet en virkelig maktfaktor og representerte en aristokratisk, konstitusjonell politikk.¹¹ I motsetning til Norge hadde Sverige en kansler i denne perioden. Han var samtidig dekan i Linköping, slik kanslerne som oftest hadde vært fra 1270-årene av. Men den svenske kansleren var tydeligvis rådets mann og sto Knut Jonsson nær.¹² Høsten 1327 fikk Norge igjen en kansler, som også ble prost ved Mariakirken.¹³ Ivar Olavsson må antagelig være død i mellomtiden.¹⁴ Den nye kansleren, Pål Bårdsson, hadde en imponerende karriere i kirkens tjeneste bak seg: Han hadde studert i Frankrike og var doktor både i kanonisk og sivil rett. Han var kannik i Bergen, Oslo, Hamar og Nidaros og hadde flere andre kirkelige stillinger (DN XVII B s. 206). Dessuten hadde han vært den norske kirkes representant ved kurien (DN XVII nr. 24) og biskop Audfinn av Bergens fullmektig ved erkese-tet (DN VII nr. 113). Han sto i det hele biskop Audfinn nær og måtte dermed betraktes som en representant for «den harde linje» i forholdet til den verdslige makt. I 1320 hadde han vært ved kurien for å føre prosess mot kapellgeistligheten.¹⁵ Utnevnelsen av ham måtte regnes som en innrømmelse til kirken, og slik har da også så godt som alle historikere som har skrevet om det, sett den.¹⁶ Den nærmere bakgrunn

11 Jägerstad s. 290 ff.

12 H. Schück: SHT 1963 s. 165 ff.

13 At Pål Bårdsson også var prost ved Mariakirken, fremgår av DN III nr. 149 (1328).

14 Han nevnes siste gang 1/10 1322 (DN IV nr. 157).

15 DN VII nr. 110. Det ble ikke noe av prosessen p. g. a. voldgiftsdommen 16/8. (Ovf. og n. 6).

16 F. eks. Munch NFH, Un.per. I s. 90, Schreiner HT 34 s. 394 f.

er der også nokså utbredt enighet om: biskopene hadde på provinskoncil 1. sept. 1327 utstedt et statutt som på en rekke områder betød en tilbakevending til Jon Raudes strenge, hierarkiske program fra 1270- og 80-årene (NGL III s. 270 ff.). 14 dager senere utstedte rådet en rettarbot om at den gamle kristenretten fra Håkon Håkonssons tid skulle gjelde og at lagmennene skulle dømme i de kristenrettssaker de hadde dømt i på hans tid (NGL III nr. 66). Denne rettarboten var medbeseglet av biskopene, m.a.o. en opplagt retrett. Rettarboten innebar neppe at kirkens domsrett ble innskrenket i forhold til det som var praksis i 1320-årene, men den innebar at kirken, i det minste foreløpig, godkjente en ordning som stred mot sættargjerden fra 1277. Dette har den imidlertid ikke gjort gratis: prisen var at Pål Bårdsson skulle bli kansler, og rettarboten er da også beseglet av ham.

Kirken må ha hatt stor interesse av å få en av sine egne som kansler, ellers ville den neppe gått til en så direkte oppgivelse av sine privilegier. Grunnen til at det har vært særlig viktig med en kirkelig kansler akkurat på dette tidspunkt, må være de fremstøtene rådet i det siste hadde gjort ved kurien for å få kirkegodset beskattet.¹⁷ I en slik situasjon måtte det beste vern for kirkens interesser være å ha en mann i den indre krets i rådet. Betydningen av dette har særlig Johan Schreiner fremhevet: biskopene hadde helt fra omkring 1280 stått utenfor rådet, og det var derfor en oppsiktsvekkende endring av gjeldende statsforfatning når kirken nå fikk sin representant inn i rådet.¹⁸ Senere undersøkelser har imidlertid vist at dette neppe er holdbart: bortsett fra en kort periode i 1280-årene har biskopene fungert som rådgivere inntil 1319. Derimot har de neppe tilhørt den faste kjerne av rådgivere som stadig var i nærheten av kongen.¹⁹ Hvordan dette forholdt seg etter 1319, er mer usikkert, men Schreiners oppfatning forutsetter for det første at rådet i 1320-årene var identisk med formynderstyret, for det andre at formynderstyret fortsatte å fungere etter 1323. Ingen av disse forutsetningene er sikre. Derimot kan vi sikkert gå ut fra at den snevre gruppen av «daglige rådgivere» omkring drottseten har avgjort de fleste sakene på egen hånd, slik at bl. a. biskopenes mulighet for å influere på rådets politikk er blitt mindre.

Drottseten på sin side har neppe sett med særlig glede på at Pål Bårdsson ble kansler. Allerede våren 1328 hører vi av et brev fra biskop

17 R. Keyser: Den norske Kirkes Historie under Katholicismen II, 1858, s. 218 ff.

18 HT 34 s. 395 ff.

19 K. Helle: KLN M XIV Rigsraad og Konge og gode menn i norsk riksstyning ca. 1150–1319, Bergen 1972 s. 377–89.

Audfinn at drottseten og legmennene vil avsette kansleren fordi han nekter å besegle de brev de ønsker og prøver å plage ham på forskjellige måter (DN IX nr. 100). Til tross for at biskopens brev er et partsinnlegg, er det neppe grunn til å tvile på at det han sier er riktig, for nettopp på denne tid raste en heftig strid mellom biskopen og en del gårdeiere i Bergen som nektet å betale tiende. I denne striden grep drottseten og rådet aktivt inn på gårdeierens side og truet til og med med å gjenoppta baronenes politikk mot biskopene fra 1280-årene. En gårdeier som hadde forsonet seg med biskopen, ble pålagt store bøter og unngikk bare så vidt å bli lyst utleg.²⁰

På denne bakgrunn må man spørre om en forsoning med biskopene om kristenretten som ikke innebar noen endring i status quo, var tilstrekkelig grunn for drottseten til å gå med på at Pål Bårdsson ble kansler. Det kan se ut som Munchs antagelse at biskopene, særlig da biskop Audfinn, har alliert seg med hertuginne Ingebjørg mot drottseten, kan ha en del for seg.²¹ At forholdet mellom biskop Audfinn og hertuginnen var godt, har vi nemlig flere vitnesbyrd om.²² Det kan også tenkes at der er en sammenheng mellom kanslerutnevnelser og de politiske begivenhetene i årene 1326–27. Høsten 1326 hadde der vært stridigheter mellom Erling Vidkunsson og hertuginnen og en del stormenn på den ene siden og Finn Ogmundsson (Ivars bror) og andre stormenn på den annen. Striden ble løst ved forlik julaften 1326. Denne avtalen er bevart i meget fragmentarisk form (DN VI nr. 128). 14. og 15. juni 1327 sluttet den norske regjering fred med Knut Porse (DN VII nr. 117) og den nye danske konge Valdemar, som nettopp hadde fordrevet Kristoffer II (DN VII nr. 118). Freden med Knut Porse gikk ut på at alle tidligere stridigheter skulle være glemt. I freden med Danmark het det bl. a. at norske og danske menn fritt kunne tjene hos kongene i de respektive riker. Dermed skulle faktisk muligheten for politisk innflytelse i Norge stå åpen for Knut Porse. Freden varte imidlertid ikke lenge: allerede våren 1328 klager Knut Porse til biskop Audfinn over at hertuginnens eiendommer i Norge er blitt inndradd. Årsaken til dette kan neppe være ekteskapet mellom Knut Porse og hertuginnen 21. juni 1327.²³ Dette ekteskapet må Erling Vidkunsson ha kjent til 15. juni.

20 Keyser II s. 229.

21 NFH Un.per. I s. 91 f.

22 Taranger: Norges Historie III 1, Kra. 1915, s. 37. Det vennskapelige forholdet viser seg bl. a. i at Audfinn tok seg av hertuginnens og Knut Porses sak i 1328 etterat drottseten hadde brutt med dem (Keyser II s. 232) Se også nedenfor.

23 Dette er den lybske kronisten Detmars forklaring. (A. Taranger: op. cit. s. 35).

Det er mer rimelig å søke forklaringen i endrede maktforhold. Man kan f. eks. tenke seg at Erling ved å gå med på at Pål Bårdsson ble kansler har kunnet samle både det geistlige og det verdslige aristokrati om sin politikk mot hertuginnen og Knut Porse, eller man kan tenke seg at han p. g. a. motstand fra andre fraksjoner innen aristokratiet har stått svakt sommeren og høsten 1327 og har måttet gjøre innrømmelser både til hertuginnen og til kirken.²⁴

Dette kan ikke bli mer enn antydninger. Muligens kan en nærmere undersøkelse av den norske regjerings politikk på alle områder i 1320-årene og av forholdet til Danmark og de indre stridighetene der bringe mer klarhet i spørsmålet. Men kildeforholdene gjør at vi neppe kan regne med å få full klarhet over de politiske konstellasjoner i Norge i 1320-årene.

Det kirkelig dominerte kanslerembedet ble bare en episode. Pål Bårdsson fortsatte som kansler til han ble erkebiskop våren 1333. I mellomtiden var Magnus Eriksson blitt myndig høsten 1331,²⁵ og Erling Vidkunsson var gått av som drottsete. Kanslerembedet ble så stående ledig til 1344 eller 1345, da kongens klerk Arne Aslaksson ble kansler. Prosteembedet ved Mariakirken har antagelig også stått ledig en tid etterat Pål Bårdsson ble erkebiskop. Den nye prosten, Erling Gullason, nevnes første gang i 1337 (DN II nr. 224) og kalles fremdeles bare kannik i april 1334 (DN III nr. 176).

Den nye unionskongen var altså i første omgang ikke interessert i å gjennomføre Håkon V's kanslerforordning. Men hva innebar det at en ny kansler ble utnevnt i 1344? Hadde kongen skiftet syn og nå funnet det nyttig å ha en kansler, eller var han mer eller mindre tvunget til å utnevne en? Historikerne har besvart dette spørsmålet forskjellig. Munch²⁶ og Keyser²⁷ så begge kanslerutnevnelser som en forbedring

24 Både Munch, NFH Un.per. I s. 86 f., og Nielsen, op. cit. s. 173 f. regner med slike fraksjonsstridigheter, og generelt tror jeg deres oppfatning av 1320-årene som en urolig tid kommer virkeligheten nærmere enn det nyere syn, representert bl. a. av Holmsen, som regner med relativt stabile forhold under Erling Vidkunssons faste ledelse.

25 Jägerstad har påvist at Magnus ble myndig i Sverige høsten 1331 – 15 år gammel, ikke i 1332 som tidligere antatt (op. cit. s. 306 ff.). I Norge må han ha blitt myndig mellom 9/8 1331, da drottseten medbeseglet et kongebrev for siste gang, og 24/4 1332, da kansleren beseglet alene for første gang. Da den tradisjonelle myndighetsalder også i Norge var 15 år (J. U. Jørgensen: KLN XII Myndighetsalder), er det rimelig å tro at han ble myndig der på samme tid som i Sverige, til tross for at Håkon V hadde satt kongens myndighetsalder til 20 år (NGL III s. 50).

26 NFH Un. per. I s. 448 f.

27 Op. cit. II s. 295.

fra norsk synspunkt og mente både at det betød mer orden på styret i Norge og større norsk selvstendighet. Og Munch føyer til at Magnus neppe gikk godvillig med på denne ordningen. Taranger inntar et mellomstandpunkt: han understreker kanslerembedets betydning for norsk selvstendighet, men fremhever samtidig at Arne Aslaksson hadde kongens fortrolighet.²⁸ Den som går aller lengst i denne retning er imidlertid Holmsen.²⁹ Han mener at Norge i årene 1344–48 i virkeligheten ble styrt av en egen norsk regjering, hvor kansleren hadde en viktig plass, og at denne regjeringen klarte styret på egen hånd når Magnus var borte – «og det var han støtt». Følgene av dette var effektiv kontroll med administrasjon og finansforvaltning og en rekke rettarbøter som tok sikte på å trygge landefreden, utvide bruken av skrift i rettergangen og regulere tilstanden i byene. Det motsatte syn hevdes først og fremst av Grethe Authén Blom:³⁰ kanslerembedet knyttet til Mariakirken er på samme måten som under Håkon V et redskap for den personlige kongemakt, men samtidig er kongen redd for å miste kontrollen over det og utnevner derfor bare særlig betrodde personer til kanslere. Dette kan da forklare at embedet undertiden ikke blir besatt.

Synet på kanslerembedets betydning må imidlertid sees i sammenheng med synet på den svensk-norske unionen i sin helhet. Det tradisjonelle norske syn, som tilhengerne av det første synet på kanslerembedet stort sett deler, og som i nyere tid er blitt sterkest hevdet av Johan Schreiner,³¹ går ut på at nordmennene så med uvilje på unionen helt fra begynnelsen av og gjorde gjentatte forsøk på å komme løs, nemlig ved oppstandene i 1332 og 1338. Dette lykkedes da Håkon VI ble valgt til norsk konge i 1343, og unionen ble så helt oppløst da han ble myndig i 1355. Det andre synet går ut på at der ikke fantes noen slik uvilje mot unionen, at opprørsforsøkene i 1332 og 1338 skyldtes personlige motsetningsforhold mellom kongen og grupper innen det norske aristokrati, og at valget av Håkon VI var motivert av dynastiske hensyn: kong Magnus ville at hans to sønner skulle bli konger i hvert sitt rike. Dette synet ble lansert av den svenske forskeren Gottfrid Carlsson i 1927³² og har senere fått støtte av flere svenske forskere. Der har også vært tendenser til kompromiss mellom de to syn.³³

28 Op. cit. s. 80 f.

29 Op. cit. s. 326.

30 Op. cit. s. 444 ff.

31 HT 30 s. 374 ff.

32 Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund. Årsberättelse s. 225 ff.

33 Breiteig s. 60 ff. R. Fladby HT 43 s. 87 ff.

Stiller man så spørsmålet om hva som var årsaken til nordmennenes motvilje mot unionen, får man to typer svar: de fleste eldre forskere mener at kongen hadde en så viktig plass i den norske forfatning at nordmennene ikke kunne være tjent med å ha en konge som oftest oppholdt seg utenfor landets grenser.³⁴ I nyere tid har et annet syn gjort seg gjeldende: nordmennene, dvs. det norske aristokrati, har ikke i og for seg hatt noe imot unionen, men de har reagert mot Magnus Erikssons forsøk på å styrke kongemakten. Motsetningene i 1330- og 40-årene er derfor i hovedsak de samme som under Håkon V, en kamp mellom kongemakt og aristokrati. Dette synet er klarest og mest konsekvent blitt hevdet av Byrge Breiteig,³⁵ som er blitt fulgt av Grethe Authén Blom.³⁶

En undersøkelse av kanslerembedet alene kan ikke gi noen løsning på disse problemene, men den kan kanskje bidra til å klargjøre enkelte punkter. La oss derfor prøve å se hvordan kanslerembedet faktisk fungerte i Arne Aslakssons kanslertid.

Vi vet ikke helt nøyaktig når Arne ble kansler. Flere forskere har antatt at det skjedde på hyllingsmøtet for Håkon VI på Båhus sommeren 1344,³⁷ men dette har vi ikke noe belegg for. Imidlertid er det sannsynlig at det har skjedd i løpet av siste halvpart av 1344. Første gang vi møter Arne med kanslertittel er 6/3 1345. Da hadde han allerede fungert som seglbevarer i flere år, fra januar 1342. Siste gang han opptrer uten kanslertittel er 13/1 1344. Deretter følger to brev utstedt i Sverige og beseglet med sekretet «oss sjølfum hiaverandum» (11/11 1344 Örebro og 5/1 1345 Stockholm). Det er ikke urimelig å tro at Arne Aslaksson på dette tidspunkt har vært kansler og oppholdt seg i Oslo med det store seglet. Dette understøttes også av et pavelig dispensasjonsbrev av 11/6 1345, hvor det nevnes at han tidligere er blitt dispensert fra sin uekte fødsel slik at han kunne bli prost ved Mariakirken (DN VII nr. 196). Man skulle tro at det må være gått en tid mellom de to dispensasjonssøknadene, og antar vi at han ble prost samtidig med at han ble kansler, kan han neppe ha blitt utnevnt senere enn mot slutten av 1344.

34 Munch NFH Un. per. I s. 251 f. Keyser II s. 271, 285, senest C. Joys: Vårt folks historie, 3, 1963, s. 277 f.

35 Op. cit., særlig s. 70 ff.

36 Op. cit. s. 376 ff.

37 Munch NFH. Un. per. I s 444
Taranger s. 80
Holmsen s. 325.

Hvis vi antar at Arne Aslaksson var kansler 11/11 1344, får vi i alt 32 kongebrev på norsk fra hans kanslertid, dvs. til 14/6 1350, da han besegler for siste gang. Av disse er 6 beseglet av kansleren alene, 18 «oss sjølfum hiaverandum», 5 «oss sjølfum hiaverandum» med omtale av kansleren og ett mangler beseglingsformel. Seglet mangler på alle de 6 brevene kansleren har utstedt alene, så vi kan ikke se om det store seglet eller sekretet er brukt. På alle kongebrevene hvor seglet er bevart eller det er gitt opplysninger om det, i alt 10, er sekretet brukt. Det store seglet er bare kjent på ett brev fra denne perioden, nemlig et privilegium for de tyske kjøpmenn i Bergen, utstedt i Bergen 7/6 1350 (DN III nr. 272). På dette tidspunkt var det et større møte i Bergen hvor både kongen og kansleren var til stede.

De 6 kanslerbrevene er alle utstedt i Oslo. Det skulle tyde på at kansleren nå oppholdt seg noenlunde fast her. Man kan også tenke seg at han hadde det store seglet og kunne utstede kongebrev uten at kongen selv var til stede, mens kongen hadde sekretet. Imidlertid finner vi den samme vekslingen mellom «innsiglat oss sjølfum hiaverandum» og «N. N. kansler var innsiglade» under Håkon V, og da var etter all sannsynlighet kansleren regelmessig i kongens følge. Også under Magnus Eriksson er det meget sjelden at vi finner brev utstedt i Norge og Sverige på samme tid eller med så kort mellomrom at kongen ikke kan ha vært begge steder.³⁸ Men selve det faktum at kansleren nå regelmessig er i Oslo og tydeligvis ikke følger kongen på reiser, gjør det sannsynlig at han har utstedt kongebrev uten at kongen har vært til stede.

Av de 6 kanslerbrevene er to landsvist- eller gridsbrev, ett stadfestelse av dom, ett stadfestelse av en gave, ett inneholder påbud om å respektere et testamente og ett gir rettarbøter til Oslo fehirdsle. Bare det siste, utstedt i Oslo 8/1 1347 (NGL III nr. 88), har et innhold av større politisk rekkevidde, men det kan vi straks se bort fra. Det heter nemlig i innledningen at rettarbøtene er gitt av kong Magnus med samtykke av rådet. De øvrige 5 kan derimot tenkes å være utstedt av kansleren på egen hånd.

Utstedelse av grids- og landsvistbrev ble senere i middelalderen en av kanslerens hovedoppgaver. I Håkon V's store skipan av 17/8 1308 er det oppført takster for slike brev (NGL III s. 78), og disse brevene fikk også meget tidlig sine faste formularer.³⁹ Det kan tenkes at kansleren allerede under Håkon V utstedte dem på egen hånd, men det eneste

38 Agerholt s. 481.

39 J. Agerholt: KLN M X Landsvistbrev.

landsvistbrev vi har fra hans tid er utstedt i Bergen i 1303, da kongen øyensynlig var til stede. Fra tiden 1303–45 er ingen grids- eller landsvistbrev bevart, så vi vet ikke hvordan ordningen på dette området har vært tidligere i Magnus Erikssons regjeringstid. Antagelig har drapsmannen måttet begi seg dit kongen til enhver tid oppholdt seg, og det må ha vært en meget tungvint og upraktisk ordning når kongen snart var i Norge og snart i Sverige. Hvis kansleren nå har fått fullmakt til å utstede slike brev på egen hånd, må det ha betydd en stor praktisk fordel, men det har ikke betydd at kongen ga fra seg noe av sin suverenitet til norske organer: utstedelse av grids- og landsvistbrev var rene rutinesaker, som ikke hadde noen politisk betydning.

Noe av det samme gjelder de to stadfestelsesbrevene. Det ser ut til å ha vært temmelig vanlig under Håkon V at kongen stadfestet doms- og gavebrev, tydeligvis fordi en av partene ønsket at gaven eller dommen skulle få større autoritet.⁴⁰ En slik stadfestelse var en temmelig rutinemessig affære og innebar ikke noen ny vurdering av vedkommende sak. Takster for slike brev er oppført i skipanen av 1308 (NGL III s. 78), og tydeligvis har det vært noe enhver kunne få ved henvendelse til kongen eller kansellet hvis han var villig til å betale for det.

Brevet om testamentet av 9/3 1345 (DN IV nr. 285) kan derimot tyde på at kansleren har hatt en viss selvstendig domsmyndighet. Muligens har han, som Munch mener, avgjort denne saken i samråd med enkelte medlemmer av rådet.⁴¹ Saken gjaldt en testamentarisk gave fra fehir-den Bjarne Audunsson til St. Laurentius kirke i Tønsberg som hans bror ikke ville oppfylle. Man skulle tro at saken må ha versert for diverse instanser i lengre tid, for Bjarne Audunsson må på dette tidspunkt ha vært død i over 20 år.⁴²

Det ser altså ut til at kongen har delegert noe av sin myndighet på det juridiske området til kansleren. Forsåvidt kan man gi Munch og Keyser rett i at det må ha blitt mer orden på styret i Norge i og med at man hadde fått en instans som i visse saker kunne ta avgjørelser på kongens vegne når han var fraværende. Derimot er det intet i kanslerens opptreden som kan støtte Holmsens påstand om en egen norsk regjering som stort sett styrte uavhengig av kongen. Ser vi nemlig på de rettarbøtene Holmsen omtaler, er de alle sammen utstedt når kongen var til stede. Det er heller ikke riktig at kongen var sjeldnere i Norge disse årene.

40 K. Helle: Norge blir en stat, Oslo 1964, s. 127 f.

41 NFH Un. per. I s. 445. Munch påpeker at både erkebiskop Pål og Håkon Ogmundsson var i Oslo omtrent på denne tiden.

42 Munch. NFH Un. per. I s. 62.

Bortsett fra i 1345, da han angivelig var forhindret fra å reise til Norge, er han her hvert år frem til 1350, oftest om våren. Og det er i disse periodene alle avgjørelser av større rekkevidde blir tatt. Det forekommer også, på samme måte som i perioden før, at brev som angår Norge blir utstedt i Sverige. Det er mulig at kongens mer regelmessige opphold i Norge førte til at rådet fikk større innflytelse på kongens beslutninger, men for å avgjøre dette, måtte man foreta en nøyere undersøkelse av innholdet i disse beslutningene. Undersøkelsen av kanslerembedet tyder i alle fall ikke på at kongens makt er blitt noe svekket etter 1344, selv om der er et visst grunnlag for å se kanslerutnevningen som en imøtekommelse av norske krav.

Ut fra valg- og hyllingsbrevene for Håkon VI fra 1343 og 1344 er det i og for seg heller ingen grunn til å vente noen slik svekkelse av kongens makt. I valgbrevet av 1343 blir det nemlig sagt at Magnus fortsatt har full myndighet over Norge inntil Håkon blir myndig (NGL IV s. 371). Flere forskere ser dette som at Magnus nå bare er formynder for Håkon, men det er et spørsmål om man ikke like godt kan betrakte det ut fra den gamle norske tradisjon at kongesønnen ble medregent allerede i farens levetid. Da Håkon VI så ble myndig i 1355, ble riket delt mellom ham og Magnus, slik at Magnus fikk Tønsberg feheidsle og Island, muligens også Hålogaland, Færøyene og Hjalmland. Det er usikkert om dette var forutsetningen allerede i 1343/44, men der er et visst grunnlag for å anta at Magnus allerede fra omkring 1340 har tatt sikte på en slik ordning.⁴³ Man skal ikke se bort fra at denne ordningen kan ha hatt sine fordeler sett fra norsk synspunkt, men det er vanskelig å se at den innebar noen særlig store innrømmelser fra Magnus' side. Ordningen hadde i alle fall den store fordel at han fikk ordnet arvefølgen ved å gi hver av sønnene sitt rike, slik at han kunne ha håp om at de problemer hans egen far hadde vært årsak til da onkelen var konge, kunne bli unngått. Alt i alt er det mye som taler for at det er riktig det som sies i innledningen til valgbrevet, at kongen frivillig besluttet å gjøre det de norske herrene innstendig ville be ham om (NGL IV s. 371). Begge parter kan ha vært interessert i denne ordningen.

På denne bakgrunn er det rimelig å spørre hvilke fordeler kong Magnus kunne ha av en gjenopprettelse av kanslerembedet. Her kan det igjen være nyttig å se på utviklingen i Sverige. I begynnelsen av 1332 døde den svenske kansleren, og på samme måte som i Norge sørget Magnus for å holde embedet ubesatt den følgende tid. Først i 1348 fikk

43 Munch NFH. Un. per. I s. 240, 297 f., 613 ff., 616 f.

Sverige på ny en kansler.⁴⁴ Drotsen ble derimot sittende i sitt embede til 1333 eller 1334, men så ble Knut Jonsson avsatt, og hans etterfølgere – alle høyadelige – ble bare sittende i embedet en ganske kort tid. Den siste av dem falt i unåde, ble avsatt og forlot landet ved årsskiftet 1337/38, og embedet ble deretter stående ubesatt til 1349. I stedet innsatte kongen en «høyeste ombudsmann» (*officialis generalis*), som ikke tilhørte aristokratiet, i desember 1344, altså omtrent på samme tid som det norske kanslerembedet ble besatt.⁴⁵ I det hele tatt kan man i Sverige på samme måte som i Norge konstatere en markert uvilje hos Magnus Eriksson mot høye riksebedsmenn de første 10–15 årene av hans regjeringstid.⁴⁶ Mot slutten av 1340-årene inntrådte en forandring i dette, samtidig med at det foregikk en viss tilnærming både til aristokratiet og til kirken, antagelig som følge av økende opposisjon mot kongens egenrådige styre.⁴⁷ Man kunne tenke seg at besettelsen av kanslerembedet hadde en sammenheng med denne tilnærmingen, men den kan neppe sees som en innrømmelse til aristokratiet, snarere som et forsøk på å skape motvekt mot de andre høye riksebedsmennene. Den nye kansleren, Nils Markusson, hadde tidligere gjort tjeneste ved kansellet og bør heller betraktes som en geistlig kongstjener av tradisjonell type enn som en representant for aristokratiet. Videre henger utnevnelsen av ham åpenbart sammen med kong Magnus' henvendelse til paven i 1347 som inneholder et helt program for utbygging av en kongelig kapellgeistlighet, tydeligvis etter mønster av den norske. De viktigste resultatene av denne henvendelsen ble rett for kongen til å besette et kanonikat ved hver domkirke i Sverige og en dignitet (*dignitas*) ved seks domkirker. Dessuten ga paven den senere kansler Nils Markusson første ledige dignitet ved Lunds domkirke.⁴⁸ Resultatet av denne fornyelsen av den geistlige kongstjeneste viste seg også på et annet område: den førte til en storstilt erobring av den svenske kirke fra kongemaktens side, og både i bispeembeder og andre kirkelige stillinger ble de kongelige klerkene presset frem.⁴⁹

Utviklingen i Norge viser flere likheter med den i Sverige. Kanslerembedet knyttet til Mariakirken i Oslo var opprinnelig et redskap for

44 Schück s. 171, 177 f.

45 L. Sjöstedt: *Krisen inom det svensk-skånska väldet*, Lund 1954, s. 231 ff.

46 Schück s. 171.

47 Sjöstedt s. 234, 238 ff.

J. Rosén: *Svensk Historia I. 2.* utg. 1962, s. 205 f.

48 Schück s. 173 ff.

49 Schück s. 176 f.

en sterk kongemakt. Men for den 15-årige Magnus Eriksson som overtok styret i 1331, må dette ha fortonet seg anderledes: den daværende kansler var kirkens representant og ikke en mann han selv hadde utpekt. Meget beleilig ble han kvitt ham i 1333, men hvis han besatte embedet på nytt, kunne han lett miste kontrollen over det. Han må ha regnet med at det har vært lettere å innsette enn å avsette en kansler. Dessuten kan man tenke seg at han ikke har hatt noen egnet kandidat på dette tidspunkt. For en konge som overtok et regjeringsapparat etter andre, har det neppe vært lett å vite hvem han kunne stole på og hvem som kunne bli farlige hvis de fikk for mye makt. Utveien måtte være å unngå å binde seg og samtidig bygge opp en maktposisjon ved hjelp av menn han lærte at han kunne stole på. Styret ble derfor ytterst personlig: kanselliet og sentraladministrasjonen har befunnet seg der kongen til enhver tid har oppholdt seg. Bare en gang ser vi at han delegerer sin myndighet, nemlig i 1334 da Ivar Ogmundsson var drottsete mens kongen var på frierferd til Namur.⁵⁰ Særlig effektivt har dette personlige styret neppe vært, og muligens er misnøye med det en del av forklaringen på opprørene i 1332 og 1338. I alle tilfeller har kongen etterhvert oppdaget at to riker vanskelig kunne regjeres effektivt bare ved hjelp av en liten gruppe uoffisielle rådgivere. Derfor har han så gitt noen av dem en mer offisiell status og utnevnt Arne Aslaksson til kansler i Norge og noen år senere Nils Markusson til kansler i Sverige. Samtidig må han ha innsett hvilket effektivt redskap Håkon V's kapellgeistlighet kunne bli for en sterk kongemakt og sørget for å skaffe seg noe tilsvarende i Sverige.

Også på andre måter ser det ut til at vi kan konstatere en fornyet interesse for kapellgeistligheten fra kongens side i 1340-årene. Mariakirkens privilegier ble fornyet flere ganger de første årene av kong Magnus' regjeringstid,⁵¹ men i 1343 fulgte en utvidelse av dem ved at kirken ikke bare fikk bordleidangen fra Varna og Våler, men også rett til bot for leidangsfall (DN II nr. 253). Samme år fikk kirken rett til bøtene for alle krenkelser av dens privilegier, og dessuten fikk de geistlige der rett til å stevne alle de hadde klagemål mot til lagmannen i Oslo i stedet for til lagmannen der vedkommende hørte hjemme (DN V nr. 165). En gang mellom 1345 og 1350 ble så Helgøy i Mjøsa lagt under Mariakirken (DN X nr. 57). Et karakteristisk trekk er det også at kongen i 1342 påbød at festen for St. Erik skulle feires ved kirken (DN I nr. 277). Det tyder på

50 H. Koht: HT 5. R. V s. 578 ff.

51 Blom s. 418 ff.

at den igjen har fått noe av den karakter av religiøst sentrum for kongen som den hadde under Håkon V. I kong Magnus' og dronning Blancas testamente fra 1347 (DN V nr. 193) fikk videre både Mariakirken og de andre kapellene store gaver. Endelig har vi to eksempler på at kapellgeistlige er blitt biskoper på denne tiden, begge i Stavanger: prosten ved Apostelkirken, Guttorm Pålsson i 1343 og kansleren Arne Aslaksson i 1350 (DN XVII B s. 235). Dessuten hører vi at Arne Aslaksson i 1345 fikk pavelig dispensasjon til å inneha flere kirkelige embeder (se ovf.). Hvilke embeder han fikk, vet vi ikke. Det er ikke umulig at vi hadde funnet flere slike eksempler hvis kildene hadde vært bedre, men det ser ut til at kongen ikke klarte å skaffe seg samme kontroll over kirken i Norge som i Sverige.

Fra slutten av denne perioden har vi et av de meget få vitnesbyrd fra kongen selv om kapellgeistlighetens stilling og betydning i form av et brev til innsamlerne av pavetienden (DN VI nr. 192, 13/4 1349). Hovedhensikten er å overbevise innsamlerne om at kapellene er kongelige, ikke kirkelige institusjoner, så opplysningene må nok behandles med en viss forsiktighet. Likevel stemmer brevetts opplysninger om kapellgeistlighetens kongstjeneste godt overens med det inntrykk vi har dannet oss ved undersøkelsen av kanslerembedet: de geistlige ved kapellene er kongelige embedsmenn som har administrative oppgaver på samme måte som verdslige kongstjenere. Og gavene til kapellene er ikke uttrykk for kongelig gavmildhet mot kirkelige institusjoner, men lønn til kongens geistlige tjenestemenn. I dette er der neppe noen forskjell mellom Håkon V's og Magnus Erikssons kapellgeistlighet. De kongelige kapeller, og da først og fremst Mariakirken, trer igjen frem som redskap for en sterk kongemakt.

Der går en klar linje fra Håkon V's utbygging av kapellgeistligheten og styrking av kanslerembedet til Magnus Erikssons tid. I mye fulgte de to kongene samme politiske mål og brukte de samme midler. Denne likheten mellom Håkons og Magnus' bruk av kansleren og kapellgeistligheten støtter den oppfatning som ser motsetningsforholdet mellom kongemakt og aristokrati både i Norge og Sverige som det viktigste i den politiske utvikling 1319–50, ikke selve unionsspørsmålet. Men samtidig gjorde unionen mellom Norge og Sverige at det norske kanslerembedet også for det norske aristokrati – og for nordmenn forøvrig – dekket et åpenbart behov. Man kan tenke seg at det norske aristokrati hadde ønsket en annen form for delegasjon av kongens myndighet enn at en av kongens tjenesteklerker ble kansler og prost ved Mariakirken, men tross alt måtte en slik ordning være bedre enn ingenting. Det ser da

også ut til at forholdet mellom kong Magnus og det norske aristokrati ble bedre etter 1343. Begivenhetene i 1343–44 kan derfor også tjene som eksempel på at de to samfunnsmakter kunne ha felles interesser: det norske aristokrati – og det norske samfunn forøvrig – har hatt behov for en konge. Aristokratiet har neppe ønsket noen adelsrepublikk. Hva de derimot har ønsket, og i det hele tatt hvordan forholdet mellom unionskongen og det norske aristokrati utviklet seg, kan ikke besvares bare gjennom en undersøkelse av kanslerembedet. Det krever en bredere undersøkelse av alle de levninger vi har av norsk regjeringsvirksomhet under den svensk-norske unionen og av de forskjellige partier og konstellasjoner.